

PROFESSOR B.B.KOMAROVSKİNİN HƏYATI VƏ ELMİ-PEDAQOJİ FƏALİYYƏTİ

Röya Cəfərli,

*Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universitetinin
İbtidai təhsilin pedaqogikası kafedrasının doktorantı
e-mail: cafarli84@mail.ru*

UOT: 37

Xülasə. *Məqalədə Azərbaycan pedaqogika elminin inkişafında misilsiz xidmətləri olan tanınmış pedaqoq alim B.B.Komarovskinin həyatı və elmi-pedaqoji fəaliyyəti təhlil edilir. Zəngin pedaqoji irsə malik olan professorun elmi araşdırmalarından, pedaqogikanın müxtəlif problemləri ilə bağlı nəşr olunmuş və olunmamış əsərlərindən, eyni zamanda elmi-pedaqoji kadr hazırlığındakı xidmətlərindən danışılır.*

Açar sözlər: *Azərbaycan, prof. B.B.Komarovski, pedaqoji elm, təhsil, terminologiya.*

Key words: *Azerbaijan, prof. B.B. Komarovsky, pedagogical science, education, terminology.*

Ключевые слова: *Азербайджан, проф. Б.Б. Комаровский, педагогическая наука, образование, терминология.*

Azərbaycanda pedaqogika elminin təşəkkülü və inkişafında, pedaqoji və elmi-pedaqoji kadr hazırlığında müstəsna xidmətləri olan alimlərimizdən biri də Boris Borisoviç Komarovski olmuşdur. O, Azərbaycanda yetişən, namizədlik və doktorluq dissertasiyası müdafiə edən, professor elmi adı alan pedaqoq alimlərin ilk nəslinə mənsubdur. B.B.Komarovskinin də təmsil olunduğu həmin nəsil Azərbaycanda pedaqogika elminin inkişafında çoxşaxəli fəaliyyətləri ilə seçilib, sonralar hər biri ayrı-ayrılıqda yeni bir elmi məktəbin əsasını qoyub. Azərbaycanda pedaqogikanın metodoloji problemlərinin tədqiqində, təlim-tərbiyə nəzəriyyəsinin formalaşmasında, təhsil və pedaqoji fikir tarixi ilə bağlı tədqiqatların aparılmasında, milli təhsil və pedaqoji fikrin keçmiş SSRİ miqyasında təbliğində, elmi və elmi-pedaqoji əlaqələrin yaradılmasında, pedaqoji və elmi-pedaqoji kadr hazırlığında, ali pedaqoji təhsilin məzmununun təkmilləşdiril-

məsində, dərslik və dərs vəsaitlərinin hazırlanmasında, idarəetmə sahəsində onların xidmətləri böyükdür. B.B.Komarovskinin olduqca zəngin olan elmi-pedaqoji irsi uzun müddət tədqiqatlardan təcrid edilmişdir. Hətta onun pedaqogika sahəsində Azərbaycanda ilk elmlər doktoru olması da unudulmuşdur. Yalnız professor F.A.Rüstəmovun [5;6;13] əsərlərində onun elmi yaradıcılığı haqqında qısa məlumat verilmişdir. B.B.Komarovskinin şüurlu həyatı bütövlükdə Azərbaycanla bağlı olmuşdur. O, burada gedən təhsil quruculuğunda, ibtidai, yeddiillik, səkkizillik icbari təhsilin həyata keçirilməsində, pedaqogikanın metodoloji problemlərinin tədqiqində, böyüyən nəslin təhsil və tərbiyəsinin nəzəri və praktik istiqamətlərinin araşdırılmasında, qabaqcıl məktəb təcrübəsinin öyrənilməsində, ali pedaqoji məktəblər üçün dərslik və dərs vəsaitlərinin yazılmasında, pedaqoji və elmi-pedaqoji kadr hazırlığında, Azərbaycan pedaqoq və psixoloqlarının elmi uğurlarının keçmiş İttifaq

səviyyəsində təqdimat və təbliğatında milli tədqiqatçılarla eyni məsuliyyəti bölüşmüşdür.

Komarovski 29 aprel 1888-ci ildə Bessarabiyanın Bayramça kəndində kənd təsərrüfatı sahəsində çalışan kasıb yəhudi ailəsində anadan olub [1]. B.B.Komarovski 13 may 1939-cu ildə yazdığı tərcümeyi-halında bildirir ki, ata-anasının valideynləri rus-türk kompaniyasında iştirak etmək üçün Bessarabiyaya gəlirlər. Sonralar onlara burada o qədər də böyük olmayan torpaq sahələri verilib. Müəyyən müddətdən sonra yəhudilərin sərhəd zonasında yaşamaq hüququnun olmamasını əsas gətirərək həmin torpaqları onların əlindən alırlar [2]. B.B.Komarovskinin atası o, anadan olandan bir neçə ay əvvəl dünyasını dəyişib. Altı bacısı və qardaşı ilə birlikdə anasının himayəsində qalıb. Ailə Akkermana köçməli olur. Ailənin maddi vəziyyətinin həddindən artıq ağır olması səbəbindən qardaşı 13 yaşında əmək fəaliyyətinə başlayır. Aclıq və səfalət onların ailəsindən yan keçmir, üç bacısı xəstələnərək ölür. O, 13 yaşı tamam olan kimi emalatxanada usta şagirdi kimi işə düzəlir, az sonra isə usta köməkçisi olur. 12 saat emalatxanada usta köməkçisi işləməklə yanaşı, yuxusuz gecələri hesabına ekstern yolu ilə imtahan verərək gimnaziyanı bitirməsi haqqında attestat alır. 1908-ci ildə gimnaziyanı bitirməsi haqqında attestat alan B.B.Komarovski kənd müəllimi kimi doğma yurduna – Bayramça kəndinə qayıdır. 1909-1912-ci illərdə ailəsinin yaşadığı Akkermana yəhudilərin ictimai məktəbində müəllimlik edir. 1912-1918-ci illərdə o, Odessada müəllimlik fəaliyyətini davam etdirir. Burada “Əmək” cəmiyyətinin yəhudilərə aid sənət məktəbində, ticarət məktəbində dərs deyir. Yəhudi olduğuna görə Odessa Universitetinə daxil ola bilmir. Ali təhsil almağa böyük həvəsi olan B.B.Komarovski Odessa Beynəlxalq Hüquq İnstitutuna daxil olur. I Dünya Müharibəsindən sonra Odessada ictimai-siyasi vəziyyət xeyli dəyişir. 1918-ci ildə yaranmış vəziyyətdən istifadə edən B.B.Komarovski Ali Pedaqoji İnstituta çevrilən Yekaterinoslav Universitetinə daxil olur və 1921-ci ildə oranı bitirir, Odessada yəhudilər arasında maarifi yayan cəmiyyətdə pedaqoji fəaliyyət göstərir. Həmçinin Yekaterinoslavda orta məktəbdə və Xalq Maarif şöbəsində təlimatçı işləmiş, onlarla

ixtisasartırma kurslarına rəhbərlik etmişdir. B.B.Komarovskinin yazdığı tərcümeyi-halından da məlum olur ki, o, Vətəndaş Müharibəsi zamanı I Atlılar diviziyasında könüllü olaraq iştirak etmiş, mədəni tədbirlərin təşkilində, Xarkov hərbi dairəsinin müəllim və kitabxanaçıları üçün kurslar təşkil etmişdir [2].

1921-1924-cü illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin aspiranturasında təhsil alır, pedaqogika doktoru elmi dərəcəsi almaq üçün fəlsəfə tarixi, məntiq, psixologiya və pedaqogikadan imtahan verir. ADU-nun pedaqoji fakültəsində iki sınaq müəhazirəsi oxuyur və privadosent adı alır, pedaqoji təmayüllü ali məktəblərdə dərs demək hüququ qazanır. Bunu Azərbaycan Dövlət Universitetinin rektoru professor A.D.Qulyayevin, dekan professor L.D.İşkovun və katib A.Platonovun 29 iyun 1924-cü ildə ona verdikləri arayış da təsdiq edir. 1926-cı ildə ADU tərəfindən ona dosent adı verilir. 1927-ci ildə “Dyui pedaqogikasının fəlsəfi əsasları” mövzusunda doktorluq dissertasiya işini müdafiə edir. O, dövrdə cəmi bir dəfə dissertasiya müdafiə olunurdu. Lakin şərtləri nisbətən çətin idi, elmi əsər yazmaqla bərabər, həm də bir neçə fəndən (o cümlədən dərs deyəcəyin fəndən) imtahan vermək, xüsusi komissiyanın iştirakı ilə ən azı iki sınaq müəhazirəsi oxumaq tələb olunurdu. B.B.Komarovski doktorluq dissertasiyasını ADU-nun Pedaqoji fakültəsinin tarix-ictimaiyyət şöbəsinin 10 iyun 1927-ci ildə keçirilən açıq iclasında müdafiə etmişdir. Dissertasiya işinin rəsmi opponentləri professorlar A.D.Qulyayev, A.O.Makovelski və dosent, B.L.Arxaşova olmuşdur. Müzakirələrdə A.P.Fedorovski fəal iştirak edib. İclasda T.Şahbazi (sədr), A.D.Qulyayev, A.O.Makovelski, P.P.Fridolin, A.B.Baqri, B.L.Arxaşova, P.X. Tumbil, A.P.Fedorovski, A.M.Evlaxov, A.A.Trivus, E.İ.Baybakov, V.M.Zummer, V.P.Yablonko (katib) iştirak etmişdir. Müdafiənin nəticələri T.Şahbazinin sədrliyi ilə 19 iyun 1927-ci ildə keçirilən ADU-nun elmi şurasının iclasında 31/32 nömrəli protokol ilə təsdiq olunmuşdur. 8 sentyabr 1927-ci ildə dosent B.B.Komarovski V.İ.Lenin adına ADU-nun Pedaqoji və Şərq fakültələri üzrə pedaqogika professoru seçilir. V.İ.Lenin adına ADU-nun qaldırdığı vəsatət əsasında Azərbaycan Xalq Maarif Komis-

sarlığının Dövlət Elm Şurasının Rəyasət Heyətinin 3 oktyabr 1927-ci il tarixli iclasında (protokol 4) B.B.Komarovskinin doktorluq elmi dərəcəsi və professor elmi adı təsdiq olunur. Ali Məktəb İşləri üzrə Ümumittifaq Komitəsinin nəzdində fəaliyyət göstərən Ali Attestasiya Komissiyası 4 mart 1946-cı ildə keçirilən iclasında B.B.Komarovskiye professor elmi adı verilməsi haqqında qərarı təsdiq olunur və ona Ali Attestasiya Komissiyasının sədri S.Kaftanovun və elmi katib M.Borşovun imzası ilə PR 014963 №-li professor attestatı verilir. Azərbaycanın Maarif naziri M.Ələkbərovun 14 iyun 1947-ci ildə ünvanladığı (10/19 nömrəli) arayışda 7 iyul 1933-cü ildə dərəcəlilərin təkrar qeydiyyatı zamanı B.B.Komarovskinin elmi dərəcəsinin və elmi adının Dövlət Elm Şurası tərəfindən yenidən təsdiq etdiyi bildirilir [1]. Arxiv sənədlərinin içərisində onun doktorluq elmi dərəcəsinin Ali Attestasiya Komissiyası tərəfindən təsdiqi ilə bağlı heç bir sənəd yoxdur. Halbuki, B.B.Komarovskinin elmi-pedaqoji fəaliyyəti ilə bağlı ADU-nun rektoru T.Şahbazinin, Azərbaycanın Maarif naziri M.Ələkbərovun imzaladıqları arayışda, iclas protokollarında və onun haqqında Ali Attestasiya Komissiyasına təqdim etmək üçün 8 iyul 1944-cü ildə fəlsəfə elmləri doktoru, professor, əməkdar elm xadimi A.O.Makovelskinin, SSRİ Elmlər Akademiyasının Azərbaycan filialı sədrinin müavini, fəlsəfə elmləri doktoru, professor Heydər Hüseynovun və API-nin Pedaqogika kafedrasının müdiri Əhməd Seyidovun birgə imzaladıqları 6 səhifəlik rəydə elmlər doktoru kimi təqdim olunur.

B.B.Komarovski 1925-1930-cu illərdə Azərbaycan Dövlət Universitetinin Pedaqogika kafedrasının müdiri vəzifəsində çalışır. 1930-cu ildə SSRİ-də universitetlərin bazasında yeni institutların təşkili prosesi başlandı. Azərbaycan Xalq Komissarları Sovetinin 19 iyun 1930-cu il tarixli "Azərbaycan SSR ali məktəblərinin və ali texniki məktəblərinin yenidən təşkili və rayonlaşdırılması, onların müvafiq təsərrüfat idarələri və Xalq Komissarlıqları tərkibinə verilməsi haqqında" qərarının tələblərinə uyğun olaraq 1926-1927-ci tədris ilində ləğv edilərək V.İ.Lenin adına ADU-ya birləşdirilən Pedaqoji İnstitutun yenidən müstəqil fəaliyyət göstərməsi qərara alındı. 1930-cu ilin mart ayının 13-də Azər-

baycan Xalq Maarif Komissarlığında Azərbaycan K(b)P MK-nın katibi Ağə Sultanovun və Xalq Maarif Komissarının müavini Ayna Sultanovanın iştirakı ilə keçirilən müşavirədə Ali Pedaqoji İnstitutun yenidən təşkilinə hazırlıqla bağlı məruzə edən Pənah Qasimov instituta direktor, B.B.Komarovski isə direktor müavini təyin olundu. Bununla yanaşı, o, həm də Pedaqogika kafedrasının professoru idi. Kafedraya dosent M.Rəhimli rəhbərlik edirdi. Kafedrada B.B.Komarovski yeganə professor idi. Onunla birlikdə üç nəfər dosent (Əşrəf Hacıyev, Əhməd Kərədi Zəkuzadə və Mikayıl Rəhimli) və yeddi nəfər assistent (Əhməd Seyidov, Mehdi Meh-dizadə, Əbdülkərim Əfəndiyev, İbrahim Əfəndiyev, Qənbər Əskərov, Rəcəb Əfəndiyev, Gülrux Qədimbəyova) çalışırdı. 1931-ci ildə o, şəxsi ərizəsi əsasında Pedaqoji İnstitutdan ayrılır və Azərbaycan Sənaye İnstitutunun Sənaye pedaqogikası kafedrasına müdir təyin olunur. Burada o, "Sənaye pedaqogikası" ixtisası üzrə hazırlanan aspirantlara rəhbərlik edir, tələbələrə əqli əmək-dən, aspirantlara isə pedaqogikadan mühazirələr oxuyur. Həmin dövrdə o, həm də K.Marks adına Azərbaycan Sosial İqtisad İnstitutunda, Azərbaycan Dövlət Konservatoriyasında pedaqoji fəaliyyət göstərir. Bakıda yaşaya-yaşaya Moskva Pedaqoji Tədqiqat İnstitutu ilə sıx əlaqə saxlayır, onlarla elmi əməkdaşlıq edir. Azərbaycan Sənaye İnstitutundan ayrılan B.B.Komarovski 1932-ci ildən Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat Pedaqogika İnstitutunda çalışmağa başlayır [6]. Onun elmi-pedaqoji fəaliyyətində həmin institutun mühüm yeri vardır. O, 1932-1938 və 1946-1950-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Elmi-Tədqiqat Pedaqogika İnstitutunda (indiki Təhsil İnstitutu) Pedaqogika şöbəsində məsləhətçi (20.11.1932-17.01.1933), pedaqoji şöbədə elmi işçi (16.09.1933, 28.04.1935), təcrübə məktəblərində kütləvi tədbirləri keçirən qrupun üzvü (28.04-1.12.1935), pedaqogikadan aspiranturaya hazırlıq üzrə seminarın rəhbəri (1.12.1935-21.02.1936), elmi işlər üzrə direktor müavini (21.02.1936, 23.02.1937), pedaqogika kabinetinin müdiri (1.09.1938, 20.09.1938), pedaqogika bölməsinin müdiri (20.09.1938, 20.12.1950) işləmişdir.

1948-1949-cu tədris ilindən Bakı şəhərində Azərbaycan Pedaqoji İnstitutunun Xarici dillər fakültəsinin bazasında Azərbaycan Dövlət Peda-

qoji Xarici Dillər İnstitutu yaradıldı. B.B.Komarovski 1950-1951-ci illərdə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunda 0,5 ştat pedaqogika professoru kimi əmək fəaliyyətinə başlayır. Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun direktoru A.Axundovanın imzaladığı 1 sentyabr 1951-ci il tarixli, 154/k nömrəli əmrə onun 2000 rubl əməkhaqqı ilə Pedaqogika və psixologiya kafedrasına 1951-1952-ci tədris ili üçün yarım ştat professor vəzifəsinə təyin olunur [13]. Həmin illərdə instituta tanınmış pedaqoq alim Əfşan Qədimbəyova və görkəmli təhsil təşkilatçısı Rəfiqə Hüseynova rəhbərlik etmişdir. 1954-cü ildə B.B.Komarovski Pedaqogika və psixologiya kafedrasına 4000 rubl əməkhaqqı ilə tam ştat professor vəzifəsinə təyin edilmişdir. Azərbaycan SSR Maarif Nazirinin 8 mart 1957-ci il tarixli, 24 nömrəli əmri ilə professor B.B.Komarovski Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun Elmi Şurasına üzv təyin edilir. Professor B.B.Komarovskinin M.F.Axundov adına ADPI-yə professor keçməsi ilə əlaqədar olaraq, 26 iyun 1958-ci ildə Azərbaycan SSR Maarif Nazirinin 43 nömrəli əmri əsasında Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutunun direktoru R.Hüseynova 29 avqust 1958-ci ildə 206/k nömrəli əmr imzalayır [13]. Yaranmış vəziyyətlə əlaqədar Azərbaycan SSR Maarif Nazirinin 14 may 1959-cu il tarixli əmri ilə Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Xarici Dillər İnstitutu M.F.Axundov adına Rus dili və Ədəbiyyatı İnstitutu ilə birləşdirildi.

Böyük ailəyə mənsub olan B.B.Komarovski həyatının sonrakı illərində onlardan tamam uzaq düşür. Yekaterinoslavda ailə quran B.B.Komarovski müəllimə olan həyat yoldaşı və qızı ilə Bakıda yaşayıb. Qardaşı, bacısı və anası qardaşının həyat yoldaşının xəstəliyi ilə əlaqədar 1920-ci ildə sovet hökumətinin icazəsi ilə ABŞ-ın Nyu-York şəhərinə köçüb. Digər qohumları Akkerməndə yaşayıb. B.B.Komarovski 13 may 1939-cu ildə tərcümeyi halında yazırdı: “Qardaşımı 25, bacımı və anamı isə 20 ildən artıqdır ki, görmürəm. Qardaşım və bacım həmişə fabrikdə işləyib. Anam artıq rəhmətə gedib. Qardaşımla heç bir əlaqəm yoxdur, bacımla isə nadir hallarda məktublaşmışam” [12].

B.B.Komarovski pedaqogika və psixologiya

ilə bağlı Moskva, Leningrad, Kiyev, Bakı, Tbilisidə keçirilən qurultayların, elmi-praktik konfransların və elmi sessiyaların fəal üzvü olub, Azərbaycan pedaqoji elmini İttifaq səviyyəsində ləyaqətlə təmsil edib. RSFSR Pedaqoji Elmlər Akademiyasının ştatdankənar müxbiri olub. Moskvada nəşr olunan 4 cildlik “Pedaqoji Ensiklopediya”nın və 2 cildlik “Pedaqoji lüğət”in hazırlanmasında yaxından iştirak edib. Moskva, Kiyev, Bakı və Tbilisidə nəşr olunan pedaqoji-psixoloji jurnalların, elmi nəşrlərin redaksiya heyətinin üzvü olub. Əsərləri rus, Azərbaycan, gürcü dillərində nəşr edilib. Elmi-pedaqoji və pedaqoji kadr hazırlığında xüsusi xidmətləri olub. 1940-1950-ci illərdə yeganə elmlər doktoru olduğundan, demək olar ki, pedaqogika ilə bağlı namizədlik dissertasiyası müdafiə edənlərin əksəriyyətinin rəsmi opponenti olmuşdur. Elmi-pedaqoji, ictimai-siyasi fəaliyyətinə görə müxtəlif təşkilatlar tərəfindən “Fəxri Fərman” və qiymətli hədiyyələrlə mükafatlandırılmış, orden və medallarla təltif edilmiş, Bakı Sovetinin deputatı olmuşdur. 1941-1945-ci illər müharibəsi dövründə vətəndaşlıq mövqeyi və ictimai-siyasi fəaliyyəti ilə seçilmişdir. Oktyabr rayonu (indiki Yasamal rayonu) ərazisindəki fabrik və zavodlarda, hospitallarda 200-dən artıq tədbirlərdə məruzə ilə çıxış etmiş, “Vətən Müharibəsi şəraitində məktəbin təlim-tərbiyə işləri” (1942) adlı kitabın rus və Azərbaycan dillərində nəşrinə nail olmuşdur. O, elmi-pedaqoji və nəzəri-praktik əhəmiyyəti ilə seçilən dəyərli pedaqoji irsə malikdir. 1914-cü ildən ömrünün sonuna kimi yazıb-yaratmış, aktiv pedaqoji fəaliyyətlə məşğul olmuşdur. Onun əsərlərinin palitrası çox zəngindir: çoxsaylı əsərləri təhsil-tərbiyə nəzəriyyəsini, təhsil və pedaqoji fikir tarixini, pedaqogikanın metodoloji problemlərini, uşaqların şəxsiyyəti, psixologiyası və sosiologiyasını, pedaqoji terminologiya məsələlərini, qabaqcıl təcrübənin öyrənilməsini, xarici təcrübənin ümumiləşdirilməsini və digər mühüm fəlsəfi-pedaqoji və psixoloji-sosioloji problemləri əhatə edir. Nəşr olunmuş əsərlərinin bəzilərinin adlarına diqqət yetirək: “Uşaq şəxsiyyəti” (1915), “Uşaqlığın sosiologiyası” (1921), “Gənclərin psixologiyası” (1922), “Psixologiya cədvəlləri” (1923), “Xarakter haqqında antik və müasir təlimlər” (1924), “Pedaqoji tipologiya problemi

haqqında" (1925), "Dyui pedaqogikasının fəlsəfi əsasları" (1926), "XX əsrdə Amerika pedaqogikası" (1928), "Pedaqogika 10 ildə" (1928), "Elmi-pedaqoji fikrin dialektik inkişafı" (1929), "Müasir pedaqoji cərəyanlar" (1930), "Pedaqoji seminarlar" (1930), "Məktəbsünaslıq" (1930), "Pedaqojinin ümumi əsasları (tərbiyə tarixi)" (1930), "Təkrarlama metoduna dair" (1931), "Vətən müharibəsi şəraitində məktəbin təlim-tərbiyə işləri" (1942), "Rus pedaqoji terminologiyası" (1969) və s.

Əsərlərin nəşr olunma illərinə diqqət yetirsək qərribə mənzərə ilə rastlaşırıq. XX əsrin 20-ci illərinin əvvəllərində Bakıya gələn B.B.Komarovski buradakı qaynar pedaqoji mühitin ən fəal üzvlərindən birinə çevrilir, müxtəlif vəzifələrdə çalışır, ciddi elmi araşdırmalarla məşğul olur. Azərbaycanda ilk dəfə pedaqogika sahəsində doktorluq dissertasiyasını müdafiə edir və bir ildə bir neçə irihəcmli əsərlər nəşr etdirir, pedaqogika doktoru elmi dərəcəsi və professor adını alır. Elm sahəsində daha da püxtələşir, keçmiş İttifaqda yüksək nəzəri hazırlığa malik tədqiqatçı-alim kimi tanınır. Lakin 30-cu illərdən başlayaraq, onun nəşr olunan əsərlərinin intensivliyi azalır. 50-ci illərin ikinci yarısından etibarən pedaqogikanın müxtəlif problemləri ilə bağlı silsilə məqalələri nəşr olunsada, 20-ci illərdəki yaradıcılıq uğurlarını təkrar etmək mümkün olmur. Ümumiyyətlə, heç bir kitabı nəşr olunmur. Fikrimizcə, bunun əsas səbəbi 30-cu illərdə B.B.Komarovskiye qarşı başlanılan təzyiqlərin nəticəsi idi.

XX əsrin 20-ci illərinin axırı 30-cu illərinin əvvəllərində məktəb Kommunist Partiyasının alətinə, siyasiləşdirmənin mərkəzinə çevrildi. Təhsildəki demokratik və humanist ənənələr ləğv edildi. Xarici təcrübənin öyrənilməsinə qadağa qoyuldu. Pedaqogika və məktəb siyasiləşdirilməyə başlandı. Pedaqoji diskussiyalar dövrün reallığına çevrildi, intellektual mübahisələr daha da dərinləşdi, bir çox hallarda isə bir-birinə qara yaxmaqla, "ifşa etməklə" başa çatdı. Bu proses hər yerdə, Moskvada da, Kiyevdə də, Bakıda da eyni ssenari əsasında gedirdi. Bununla bağlı professor F.Rüstəmovun fikirləri maraqlıdır. O yazır: "Moskvada Pinkeviçin, Blonskinin başına gətirilənlər Bakıda Komarovski, Makovelski, Zəkuzadə üçün təkrarlardı. Onlar hədə,

təhqir və yalanlara cavab vermənin fiziki cəhətdən məhvə səbəb olacağını dərk edərək, elmi jurnallara öz "səhvləri" barədə etiraf məktubları yazır, özlərini əsassız ittihamlardan qorumaq üçün düzgün elmi mövqelərini belə tənqid etməli olurdular" [5, 81]. B.B.Komarovski, Əhməd Kərədi Zəkuzadə və Əhməd Seyidov da belə "etiraf məktubları" yazmaq məcburiyyətində qalmışdılar. Çünki həmkarları onlara qarşı olduqca amansız idilər. Bu hücumlar hər şeyi məhv edir, insanları bir-birinə qarşı qoyur, tanınmış alimləri fiziki cəhətdən məhv edirdi. B.B.Komarovski əsərlərində buraxdığı ən mühüm "nöqsanları" qruplaşdırır və onların aradan qaldırılması məqsədi ilə görəcəyi işlərdən bəhs edirdi [4]. Lakin onun bu etirafları həmkarlarını qane etmir, 1931-ci ildə "Kommunist tərbiyəsi uğrunda" jurnalına yenidən "etiraf" məktubu göndərməyə məcbur olur. [4, 93-96]. Bu cür etiraf məktubundan sonra nə həmkarları, nə də redaksiya ondan əl çəkmir. Həmkarları (S.Xəlilov, Ə.Kazımzadə, M.Rəhimli və b.) yerli-yersiz onu tənqid edir [3]. Redaksiya isə onun məktubunu pedaqoji ictimaiyyətə təqdim etməklə yanaşı, belə bir sualla müraciət edir: "Yoldaş Komarovskinin öz səhvlərinin üstünü açmaq məqsədi ilə idarəmizə göndərdiyi bu məktubunu qənaətbəxş hesab etmək olarmı? "Təəssüf ki, oxuculara ünvanlanan bu suala redaksiya əməkdaşları elə özləri cavab verir, Komarovskini açıq-aşkar ittiham edirlər.

Həmin dövrdə Əhməd Seyidov, Əhməd Kərədi Zəkuzadə, A.O.Makovelski əsərlərində marksizm-leninizm ideyalarından geniş istifadə etmədiklərinə görə tənqid edilirdisə, B.B.Komarovski isə həm yaradıcılığına, həm də "zərərli" pedaqoji fəaliyyətinə görə ittiham olunurdu. B.B.Komarovski Əhməd Seyidov və Əhməd Kərədi Zəkuzadədən fərqli olaraq İttifaqın pedaqog alimləri ilə sıx əlaqə saxlayır, onların nəzəri ideyalarını Azərbaycanda təbliğ edirdi. B.B.Komarovskini bir tərəfdən Amerika pedaqogu C.Dyuinin, digər tərəfdən isə rus pedaqog alimi Marks-Lenin Pedaqoji İnstitutunun rəhbəri V.N.Şulqinin zərərli ideyalarını təbliğ etdiyinə görə ittiham edirdilər.

30-cu illərdə Azərbaycanda aparılan pedaqoji diskussiyalar pedaqoji elmin inkişafına təkan vermək əvəzinə, onu daha da ləngitdi. Siyasi

mövqe uğrunda gedən mübarizə pedaqoqları üz-üzə qoydu. Professor F.Rüstəmovun təbirincə desək, “30-cu illərdə Azərbaycanda gedən pedaqoji diskussiyalarda şəxsiyyətlərin toqquşması arxasında ideyaların mübarizəsi yox, pedaqoji elmdə mövqe qazanmaq istəyi, totalitar rejimin təzyiqindən yaxa qurtarmaq meylı dayanırdı” [5, 84]. Elə ona görə də 1931-ci ildən sonra B.B.Komarovskinin yaradıcılıq tempi zəifləyir, hətta nəzərdə tutduğu əsərləri çap etdirmir. 1931-ci ildə “Təkrarlama metoduna dair” əsəri nəşr edilir. On bir ildən sonra “Vətən Müharibəsi şəraitində məktəbin təlim-tərbiyə işləri” (1942) kitabçası çap olunur. “Müasir pedaqoji cərəyanlar” əsərinin 2-ci hissəsini nəşrə təqdim etmir. Çünki xarici ölkə pedaqoqlarının (xüsusilə də, ABŞ pedaqoqlarının) nəzəri ideyalarına istinad etməyə qadağa qoyulmuşdur. Yeganə düzgün təlim kimi marksizm-leninizm ideologiyası təbliğ olunurdu.

Nəticə. B.B.Komarovski alimliyindən daha çox müəllimliyi ilə fəxr edirdi. O deyirdi: “Tərbiyə etdiyim nəslin xalqın sabahı olduğunu hiss edəndə, mən fəxr edirəm”. B.B.Komarovski dəfələrlə daha yüksək şərtlərlə yaşamaq üçün Kişevə və Moskvaya dəvət edilsə də, ömrünün sonuna qədər Bakıda yaşamış, şüurlu həyatını azərbaycanlı tələbələrinin yüksək səviyyəli müəllim kimi hazırlanmasına həsr etmişdir.

ƏDƏBİYYAT

1. Azərbaycan Təhsil İnstitutunun arxivi. Boris Borisoviç Komarovskinin şəxsi işi. F.1, siy. 13, sax.v. 248.
2. Bakı Slavyan Universitetinin arxivi. Boris Borisoviç Komarovskinin şəxsi işi. 86.
3. Xəlilov S. Komarovski və onun pedaqoji nəzəriyyələrindən. “Kommunist tərbiyəsi uğrunda” məcmuə, 1931, №4, səh.72-77.
4. Komarovski B.B. İdarəyə məktub. “Kommunist tərbiyəsi uğrunda” məcmuə. 1931, №9-12, 96 səh.
5. Rüstəmov F. Azərbaycan pedaqogikaşünaslığı. Bakı, Elm və təhsil, 2016, 888 səh.
6. Rüstəmov F. Pedaqoji elmə həsr edilmiş ömür. “Azərbaycan məktəbi” jurnalı. 2000, №5, səh. 81-84.
7. Комаровский Б.Б. Российская Педагогическая Энциклопедия. В 2 тт. 1993, 608 с.

8. Комаровский Б.Б. Философские предпосылки педагогики Д.Дьюи. Баку, АГУ, 1926, 96 с.

9. Комаровский Б.Б. Диалектика развития научно-педагогической мысли. 2-ое изд. Москва, Раб. просвещение, 1929, 216 с.

10. Комаровский Б.Б. Русская педагогическая терминология: теория и практика. Москва: Просвещение, 1969, 311 с.

11. Комаровский Б.Б. Современные педагогические течения. Философия воспитания Д.Дьюи в связи с историей Американской педагогики. Баку, изд., АГУ, 1930, 376 с.

12. Комаровский Б.Б. К проблеме педагогической типологии. Известия АГУ им. В.И.Ленина. Баку, 1925, 4-5, с. 251-257.

13. Рустамов Ф. Жизнь, отданная педагогической науке. “Тəhsil, mədəniyyət, incəsənət” elmi-nəzəri jurnal. 2000, №1, səh. 3-8.

R.Jafarli

Life and scientific and pedagogical activities of prof. Boris B. Komarovsky

Abstract

The paper analyzes the life and scientific and pedagogical activities of the famous scientist-teacher B.B. Komarovsky, whose merits in the development of pedagogical science in Azerbaijan are outstanding. It describes the scientific research of the professor who has a rich pedagogical heritage, his published and unpublished papers concerning various problems of pedagogy, as well as his merits in the training of scientific and academic personnel.

Р.Джафарли

Жизнь и научно-педагогическая деятельность профессора Бориса Борисовича Комаровского

Аннотация

В статье анализируется жизнь и научно-педагогическая деятельность известного ученого-педагога Б.Б. Комаровского, оказавшего беспрецедентные заслуги в развитии педагогической науки в Азербайджане. Он рассказывает о научных исследованиях профессора, имеющего богатое педагогическое наследие, о его опубликованных и неопубликованных работах, связанных с различными проблемами педагогики, а также о его заслугах в подготовке научных и педагогических кадров.